

מבארת הגמרא: משום דהוי מקום זה דירה שתשמישה לאויר – שנועשית בשביל האויר שחוצה לה, לצורך שמירת השדה שסביבותיה, ואינה דירה גמורה הנעשית לצורך תשמישים שבתוכה, וכל דירה שתשמישה לאויר אין ממלטלין בה כששטחה יתר מפי' סאתים.

שנינו במשנה: היו שרשי גבוהין מן הארץ וכו', לא ישב עליהן: הגמרא מביאה מחלוקת בדיון החלק הנמוך שבשרשים הגבוהים משלשה: איתמר, ארשי אילן היוצאים מן הקרקע הפאין מלמעלה משלשה לתוך שלשה, כלומר, שהחלק הגבוה שבהם הוא למעלה משלשה טפחים מהקרקע וחוזרים ויורדים לפחות משלשה וצויר אן. רבה אמר, מותר להשתמש בהן בחלק שבתוך שלשה לקרקע. רב ששת אמר, אסור להשתמש בהן. מבארת הגמרא טעמים: רבה אמר מותר להשתמש בהן, משום דכל פחות משלשה דארעא – הנמצא סמוך לקרקע בפחות משלשה טפחים, ארעא היא – דינו כקרקע, ולכן מותרים בשימוש. רב ששת אמר אסור להשתמש בהן, דכיון דמכאן אסור קאמי – כיון שהם עצמם היו אסורים בתחילה, האין יהיו מותרים כשגדלים יותר, הרי הם באים מכאן אסור ואסורין, אף שעתה הם נמוכים.

הגמרא מביאה אופנים נוספים התולים במחלוקת זו: דדמו במשניתא – שרשים הדומים בגדילתם כשן סלע שבהר, שהגדולים עולים מהקרקע באלכסון ליותר משלשה, ומצדיהם יוצאים שרשים קטנים היוורדים לצד הקרקע וצויר בו. כך דינם, דסקלן לעילא – החלקים הגבוהים משלשה, אסורין לדברי הכל. דנחתין לתתא – החלק הנמוך בתחילת השרשים הגדולים, בקצה הסמוך לאילן, וכן הקטנים היוצאים מהמקומות הנמוכים שבגדולים, שרו – מותרים לדברי הכל. לצדין – הקטנים היוצאים מהמקומות הגבוהים שבגדולים ויורדים לפחות משלשה, פלוגתא – דינם תלוי במחלוקת דרבה ורב ששת, שבתחילה ביציאתם מהגדולים היו במקום האסור, ואף שעתה הם סמוכים לקרקע, אסורים לרב ששת, שבאו מכאן אסור. ולרבה מותרים, שסמוכים לקרקע בתוך שלשה.

וכן אילן הגדל בתוך אגרא – תעלה צרה העשויה להולכת מים לשדות, ואין בגובהו שלשה משפת התעלה, וכיון שהאילן רחב כרוחב התעלה, שני צידיו שבצד כותלי התעלה מכוסים בכתלים, ורק משפת התעלה ומעלה מגולה הוא מכל צדדיו וצויר גן. וכשמודדו בצידיו הגלויים מודד מקרקעית התעלה והרי גובהו שם שלשה טפחים ויותר, וכשמודדו בצידיו המכוסים הרי מודד משפת התעלה ואין שם שלשה. הרי דינו תלוי במחלוקת זו, שלרבה שאינו אסור מחמת שבא מחמת אסור נמדד משפת התעלה ושם הוא סמוך לקרקע ומותר, ולרב ששת האסור בבא מחמת אסור נמדד מקרקעית התעלה ומשם הוא גבוה שלשה, ואף החלק שמעל התעלה, אסור, אף שהוא נמוך, משום שגדל ובא מכאן הצדיים שבתוך התעלה, ששם אסור הוא.

וכן הגדל בקרן וזית של החצר, ושלשה צידיו מכוסים בכותלי חזית וצויר ד', ומראש הכתלים ומעלה אין בו יותר משלשה, וכשמודדו בצידו הגלוי מודדו מהקרקע והרי גובהו שלשה ויותר, וכשמודדו בצידיו המכוסים מודדו מראש הכתלים והרי גובהו משם פחות משלשה. וגם זה תלוי במחלוקת, שלרבה נמדד מראש הכתלים ושם הוא בתוך שלשה ומותר, ולרב ששת נמדד מקרקע החצר ומשם הרי גובהו שלשה ויותר, ומכאן אסור בא, ואסור אף בחלקו העליון. הגמרא מביאה מעשה בדין זה: תהא דיקלא – מעשה בדקל דהיה לאביו – שהיה לאביו נטוע בביתו, והיה סלוק באיפוקא – והיה עולה דרך ארובה שבגג, אך לא עלה מעל הגג שלשה טפחים וצויר ו'. איתא לקמיה דרב יוסף – בא אביו לפני רב יוסף לשאלו דין ראש אילן זה, האם יש למדוד רק גובהו שמעל הגג, ושם אינו גבוה שלשה ומותר. או שיש למדוד מתחתיתו בקרקע, ומשם הינו גבוה שלשה ואסור. ושרא ליה – ורב יוסף התירו לו, משום שאינו מגולה שלשה מעל הגג אף בצד אחד. אמר ליה רב אחא בר תחליפא לאביו, אין היתר זה לדברי הכל,

אלא דשרא לך – רב יוסף שהתיר לך רק ברבה שרא לך, אבל לרב ששת האסור שבא מכאן אסור, אף בזה יאסור, כיון שגדל ובא מכאן האילן האסור. שואלת הגמרא: פשיטא שאינו מותר אלא לדעת רבה שאינו אסור מחמת שבא מכאן אסור, ולא לרב ששת כיון שבא מכאן אסור, ולמה הוצרך לבאר זאת. משיבה הגמרא: מהו דתיבא – שמה תאמר שבאופן זה אפילו לרב ששת אין מודדים האילן מתחתיתו שבקרקע הבית, דכיתא במאן דמלי דמי – שהבית נחשב כאילו מלא, וכולו מעובי הקרקע הוא ונחשב האילן העומד בתוכו כטמון בקרקע, ויורה רב ששת שמותר לשתמש בפחות משלשה סמוך לגג, קא משמע לן רב אחא בזה אסור רב ששת, ולא הותר אלא לשיטת רבה.

הגמרא מקשה לרבה: הני במשנתנו, שרשי גבוהין מן הארץ שלשה טפחים, לא ישב עליהם. מבררת הגמרא: היכי דמי – במה מדובר, אי דלא הרי (ביפ') [כייפ'] שאין השרשים חוזרים ונכפפים לתוך שלשה, אלא גדלים עדיין גבוה, פשיטא שאסורים ולמה הוצרכה המשנה להשמיעו. אלא לאו – אלא על כרחך מדובר אף על גב דהרי (ביפ') [כייפ'] – שהשרשים חוזרים ונכפפים לתוך שלשה, והשמיענו התנא שאסור לישב אף על החלקים הנמוכים שבהם, וקשה לרבה שהתיר בזה. מתרצת הגמרא: לא – אין להוכיח שבמשנה מדובר שהשרשים חוזרים ונכפפים, אלא לעולם דלא הרי (ביפ') [כייפ'] – שאינם חוזרים ונכפפים, והא קא משמע לן, שאף על גב דצויר אחד של השרש שוה לארץ, שהקרקע מצד זה עולה כנגד השרש בסמוך אליו, אף על פי כן אסור לישב עליו, אף על צד זה הסמוך לקרקע.

הגמרא מביאה ברייתא המבארת דיני עליה באילן: תנו רבנן, שרשי אילן שגבוהין מן הארץ שלשה טפחים, או שיש חלל תחתיה ונמצאו השרשים בגובה שלשה טפחים מן הארץ, אף על פי שצויר האחד של השרש שוה לארץ וצויר זו הרי זה לא ישב עליה. לפי שגורו חכמים שאין עולין באילן, ואין נתלין באילן – שאסור להישען בפשיטת ורועותיו על האילן, ואין נשענין בגבו באילן. מוסיפה הברייתא: ואף לא יעלה באילן מבעד יום וישב שם כל היום כולו, אף שאינו משתמש באילן אלא בישיבתו עליו.

ותשמישים אלו אסורים אחד – בין באילן אחד – ובין בכל הבתים, שגם בה אסור חכמים להשתמש בשבת. אכל בור, שיה – חפירה ארוכה וצרה, ומקרה ונדר, מטפס בהם ועולה ומטפס ויורה, ואין אסור בכך, ואפילו הן מאה אמה, שטורח מאד בעלייתו ובירידתו, לא אסור. שלא גזרו באילן ובבהמה אלא משום שמא יתלוש, ולא משום טירחא.

הגמרא מביאה סתירה בין הברייתות, במי שעלה באילן אם ירד או לא: תני תנא – בברייתא אחת שנינו, אם עלה באילן מותר לירד בשבת, ותני תנא – ואילו בברייתא אחת שנינו, אסור לירד, משום שבעצם ירידתו מהאילן, משתמש הוא בו תשמיש נוסף על מה שהשתמש בישיבתו עליו. הגמרא מיישבת הסתירה: לא קשיא, כאן, בברייתא המתירה, מדובר שעלה מבעד יום, ולא הספיק לרדת עד שנכנסה השבת, שלא עשה אסור בעלייתו, לא קנסוהו ומותר לרדת. כאן, בברייתא האוסרת, שעלה משחשיכה – משנכנסה שבת, שעשה אסור בעלייתו, וקנסוהו.

תירוצ נוסף: ואיבעית אימא – ואם תרצה תיישב כך, הא והא – בברייתא זו ובזו מדובר שעלה משחשיכה, ולא קשיא, כאן בברייתא המתירה, שעלה בשווג, ולא קנסוהו, כאן בברייתא האוסרת, שעלה במזיד, ולכן קנסוהו. ואיבעית אימא והא – בזו ובזו מדובר שעלה בשווג ואכן ברייתות הלכות הן, והא קנסוהו שווג אסור מזיד קמפלגי – נחלקו הברייתות האם קנסו את השווג מתוך שקנסו את המזיד, מר קבר, קנסינן אף את השווג מחמת המזיד, שאם יתירו לשווג, יש לחשוש שיעלה במזיד ויאמר שווג הייתי, ומר קבר, לא קנסינן השווג מחמת המזיד, וזה שעלה בשווג מותר לירד.

ביאור נוסף במחלוקת הברייתות: אמר רב הונא בריה דרבי יהושע, בתנאי – דין זה תלוי במחלוקת שבמשנה (בבבב) המבארת דין

1 נתינת הדם על גבי המזבח כשנתערבו דמי קרבנות זה בזה, הִנִּיתִנִּי
 2 בַּמִּתְנָה אַחַת – דם קרבנות שדינם במתנה אחת על המזבח,
 3 שֶׁנִּתְעַרְבוּ בְּדָם קַרְבָּנוֹת הִנִּיתִנִּי אִף הֵם בַּמִּתְנָה אַחַת, כִּגוֹן דָּם בְּכוֹר,
 4 שֶׁנִּתְעַרְבַּ בְּדָם בְּכוֹר אַחֵר, וַיִּתְּנוּ מִכָּל הַדָּם הַמִּתְעוֹרֵב בַּמִּתְנָה אַחַת,
 5 שְׂבֹזָה וַיֵּצֵא יְדֵי חוֹבֵת זְרִיקָה שֶׁל שְׁנֵי הַקִּרְבָּנוֹת.
 6 וְאִם נִתְעַרְבוּ דָּמִים שֶׁל קַרְבָּנוֹת שְׂדִינָם בַּמִּתְנָה אַרְבַּע, בְּדָמִים שֶׁל
 7 קַרְבָּנוֹת שֶׁאִף הֵם בַּמִּתְנָה אַרְבַּע, שְׂדֵם חֲטָאֹת זֶה הִתְעַרֵּב בְּדָם חֲטָאֹת
 8 אַחֵרָת, וַיִּתְּנוּ מִכָּל הַדָּם הַמִּתְעוֹרֵב בַּמִּתְנָה אַרְבַּע כְּדִינָם, וְבֹזֵה יֵצֵא יְדֵי
 9 חוֹבֵת זְרִיקָה שֶׁל שְׁנֵי הַקִּרְבָּנוֹת.
 10 וְאִם נִתְעַרְבוּ דָּמִים שֶׁל קַרְבָּנוֹת שְׂדִינָם בַּמִּתְנָה אַרְבַּע, כִּגוֹן חֲטָאֹת,
 11 שֶׁנִּתְעַרְבוּ בְּנִיתִינִים בַּמִּתְנָה אַחַת, כִּגוֹן בְּכוֹר, שֶׁאִם יִתֵּן מִהִתְעַרְבוֹת
 12 מִתְנָה אַחַת נִמְצָא שֶׁחִסֵּר מִהִקְרֵבן שְׂדִינָם בַּמִּתְנָה אַרְבַּע, וְאִם יִתֵּן
 13 אַרְבַּע מִתְנוֹת נִמְצָא שֶׁהוֹסִיף עַל הַקִּרְבָּן שְׂדִינָם בַּמִּתְנָה אַחַת, רָבִי
 14 אֱלִיעֶזֶר אֹמֵר, וַיִּתְּנוּ בַּמִּתְנָה אַרְבַּע, שֶׁהִמְצִיחַ שֶׁל זְרִיקָת הַדָּם כִּרְאוּי
 15 בִּקְרֵבן שְׂדִינָם לְזִרוֹק אַרְבַּע כּוֹחַ גְּדוֹל, וְאִף שִׁישׁ בֶּה צֵד אִיסוֹר
 16 בְּמֵה שְׂמוֹסִיף עַל מִתְנוֹת הַדָּם הַבְּכוֹר, מִכָּל מְקוֹם דּוּחָה הָעֵשָׂה
 17 אֵת אִיסוֹר בִּלְתוֹסִיף וְרָבִי יְהוֹשֻׁעַ אֹמֵר, וַיִּתְּנוּ בַּמִּתְנָה אַחַת, וַיּוֹכֵשׁ
 18 גַּם דָּם הַנִּיתִינִים בַּמִּתְנָה אַרְבַּע, מִשּׁוֹם שְׂבִידֵעֵבֵד דִּי בַּמִּתְנָה אַחַת,
 19 וּכְאֵן אִף לִכְתַּחֲלִילָה, כְּדִי שֶׁלֹּא לַעֲבוֹר עַל בֵּל תּוֹסִיף.
 20 הַמִּשְׁנָה מְבִיאָה מִשָּׂא וּמִתֵּן שֶׁהִיא בֵּין רַבִּי אֱלִיעֶזֶר לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ:
 21 אָמַר לוֹ רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, הֲאִיךְ יִתֵּן הַכֹּל בַּמִּתְנָה אַחַת, הֲרִי בִּכְך שִׁנּוּת
 22 מִהִקְרָבָנוֹת שְׂדִינָם בִּארְבַּע מִתְנוֹת רַק מִתְנָה אַחַת, הוּא עוֹבֵר עַל
 23 אִיסוֹר 'בֵּל תִּגְרַע', שֶׁמִּגְרַע מִמִּתְנוֹת שֶׁנִּתְּנָה אֶת־הַתּוֹרָה לַתֵּת. אָמַר לוֹ
 24 רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, וְלִדְבָרֶיךָ, הֲרִי בִּכְך שֶׁהוּא נוֹתֵן אַרְבַּע מִתְנוֹת מִקְרָבן
 25 שֶׁטַּעוֹן רַק מִתְנָה אַחַת הוּא עוֹבֵר בְּבֵל תּוֹסִיף. אָמַר לוֹ רַבִּי אֱלִיעֶזֶר,
 26 לֹא אָמְרוּ אִיסוֹר בֵּל תּוֹסִיף אֱלֹא בִּשְׁהוּא בְּעֶצְמוֹ – כִּשְׁהֵם הִנִּיתֵן
 27 בַּמִּתְנָה אַחַת לְבִדּוֹ וְנוֹתְנוֹ בַּמִּתְנָה אַרְבַּע, אֲבָל כִּשְׁנוֹתָנוּ בַּמִּתְנָה אַרְבַּע
 28 מִפְּנֵי דֵם הִנִּיתֵן בַּמִּתְנָה אַרְבַּע שֶׁמִּתְעוֹרֵב בּוֹ, וּמִמִּילָא נּוֹסֵף מִתְנוֹת גַּם
 29 בְּדָם הַצִּרִּיךְ רַק אַחַת, אִינוּ עוֹבֵר. אָמַר לוֹ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, גַּם בְּמֵה
 30 שִׁנּוּת רַק מִתְנָה אַחַת אִינוּ עוֹבֵר עַל בֵּל תִּגְרַע מִחֲמַת הַקִּרְבָּנוֹת
 31 הַטַּעוֹנִים אַרְבַּע, כִּיּוֹן שֶׁאִף לֹא נֶאֱמַר 'בֵּל תִּגְרַע' אֱלֹא בִּשְׁהוּא
 32 בְּעֶצְמוֹ, אֲבָל כִּשְׁנוֹתָנוּ בַּמִּתְנָה אַחַת, מִפְּנֵי דֵם שֶׁבַּמִּתְנָה אַחַת
 33 הִתְעוֹרֵב בּוֹ, אִינוּ עוֹבֵר עַל בֵּל תִּגְרַע.
 34 רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ מִמְשִׁיךְ לִבָּאֵר שִׁיטָתוֹ: יְעוֹד טַעַם לְדַבְרֵיוּ אָמַר רַבִּי
 35 יְהוֹשֻׁעַ, בִּשְׁנֵיתֵי אַרְבַּע מִהֵדֵם הַמִּתְעוֹרֵב, עֲבָרָתָ עַל בֵּל תּוֹסִיף וְעֵשִׂיתָ
 36 מַעֲשֵׂה בִּידָךְ, שֶׁנִּתֵּן בִּידֵים שֶׁלֹּשׁ מִתְנוֹת יִתִּירוֹת מִדָּם שְׂדִינָם בַּמִּתְנָה

37 אַחַת, אֲבָל בִּשְׁלֹא נִתְּנָה מִהֵדֵם אֵלָּא אַחַת, אֲכַן עֲבָרָתָ עַל בֵּל תִּגְרַע
 38 עַל הִנִּיתֵן בַּמִּתְנָה אַרְבַּע, וּמִכָּל מְקוֹם לֹא עֵשִׂיתָ מַעֲשֵׂה בִּידָךְ אֵלָּא
 39 בִּשְׂבֹזָה וְעַל תַּעֲשֶׂה, וְיֹתֵר טוֹב לַעֲבוֹר בִּשְׂבֹזָה וְאֵל תַּעֲשֶׂה, וְלֹא בְקוֹם
 40 וְעֵשָׂה.
 41 עֵתָה מִבְּאֵרֵת הַגִּמְרָא אִיךְ תִּלּוּי נִידוֹן סוּגִייתָנוּ בַּמַּחְלֻקָּת הַתְּנָאִים:
 42 הֲרִי שֶׁנִּחְלָקוּ בְּמִי שֶׁמִּחוּבִּי בַּמִּצְוָה שֶׁאִינוּ יֹכִיל לְקִיּוּמָה בִּלְא
 43 שִׁיעֲשֶׂה גַם אִיסוֹר. וּלְפָנֵינוּ אֶחָד מִשְׁנֵי אִפְשָׁרִיוֹת, אוּ לַעֲשׂוֹת אֵת
 44 הַמִּצְוָה בְּקוֹם וְעֵשָׂה, וְאוּ גַם יַעֲבוֹר אֵת הָאִיסוֹר בְּקוֹם וְעֵשָׂה שֶׁהוּא
 45 חֲמוּר, אוּ לַעֲשׂוֹת אֵת הַמִּצְוָה בִּשְׂבֹזָה וְאֵל תַּעֲשֶׂה, וְאוּ גַם יַעֲבוֹר עַל
 46 הָאִיסוֹר רַק בִּשְׂבֹזָה וְאֵל תַּעֲשֶׂה שֶׁהוּא קָל. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר סָבַר, שֶׁמִּצְוָה
 47 שֶׁהִיא בְּקוֹם וְעֵשָׂה כּוֹחַ גְּדוֹל, וְיַעֲשֶׂה אִף שֶׁגַם אֵת הָאִיסוֹר יַעֲבוֹר
 48 בְּקוֹם עֵשָׂה. וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ סָבַר, שִׁיעֲשֶׂה הַמִּצְוָה בִּשְׂבֹזָה וְאֵל תַּעֲשֶׂה,
 49 כְּדִי שֶׁאִף הָאִיסוֹר שִׁיעֲשֶׂה עִמָּה יִהְיֶה בִּשְׂבֹזָה וְאֵל תַּעֲשֶׂה הַקָּל. וְאִף
 50 כִּאֵן בַּעֲלָה בִּאִילָן שֶׁעָלָיו לַעֲשׂוֹת אֶחָד מִשְׁנֵי הַמַּעֲשִׂים, אוּ לִירֵד
 51 מֵהָאִילָן כְּדִי שֶׁלֹּא לַהֲמִשִּׁיךְ וּלְהַשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ עַל יְדֵי יִשְׁכִּיתוֹ עֲלָיו,
 52 אֵלָּא שֶׁבִּכְך עוֹשֶׂה אִיסוֹר שֶׁמִּשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ שִׁמּוּשׁ חֲדָשׁ, אוּ לְהִימָנַע
 53 מִלְּהַשְׁתַּמֵּשׁ בִּאִילָן בִּירִידָתוֹ, אִף שֶׁנִּמְצָא שֶׁעַל יְדֵי כִך יִמְשִׁיךְ
 54 בִּישְׁכִּיתוֹ עֲלָיו, לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר דְּאָמַר הֵתָם שֶׁמִּעֲשֶׂה מִצְוָה שֶׁבְּקוֹם
 55 עֲשֶׂה, עֲדִיף – כּוֹחַ גְּדוֹל וְיַעֲשֶׂהוּ עַל אִף צֵד הָאִיסוֹר שֶׁבּוֹ, הֵתָם נִמְי
 56 – גַּם כִּאֵן, אֹמְרִים לוֹ קוֹם וְעֵשָׂה מִצְוָה שִׁפְסִיק הַשְׁתַּמְשׁוֹת בִּאִילָן
 57 וְיֵרֵד, אִף שִׁישׁ גַּם צֵד אִיסוֹר שֶׁבִּירִידָתוֹ מִשְׁתַּמֵּשׁ הוּא בִּאִילָן, מִכָּל
 58 מְקוֹם זֶה עֲדִיף מִשִּׁישׁ שֶׁ כָּל הַיּוֹם. וְלְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּאָמַר הֵתָם,
 59 שֶׁהִמְצִיחַ שֶׁהִיא בִּשְׂבֹזָה וְאֵל תַּעֲשֶׂה, עֲדִיף, מִשּׁוֹם שְׂבֹזָה אִף הָאִיסוֹר
 60 נַעֲשֶׂה רַק בִּשְׂבֹזָה וְאֵל תַּעֲשֶׂה, הֵתָם נִמְי – גַּם כִּאֵן, יִמְשִׁיךְ בִּישְׁמֹשׁ
 61 בִּאִילָן עַל יְדֵי יִשְׁכִּיתוֹ שֶׁ, שֶׁהוּא אִיסוֹר בִּשְׂבֹזָה וְאֵל תַּעֲשֶׂה, וְלֹא יֵרֵד
 62 וְיַעֲשֶׂה אִיסוֹר בְּקוֹם וְעֵשָׂה.
 63 דּוּחָה הַגִּמְרָא שֶׁאִין הַנִּידוֹנִים דּוֹמִים: דִּילָמָּה לֹא הִיא – שֶׁמָּא אִין
 64 הַדְּבָר כֵּן, שֶׁאִין דִּין עֲלָה בִּאִילָן תִּלּוּי בַּמַּחְלֻקָּת זֶה, שֶׁעַד כָּאֵן לֹא
 65 קָאָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הֵתָם בַּתְּעַרְבוֹת דֵּם שֶׁהִמְעִשָּׂה שֶׁהוּא בְּקוֹם עֲשֶׂה
 66 עֲדִיף, אִף שֶׁעוֹבֵר גַּם אִיסוֹר בְּקוֹם עֵשָׂה, אֱלֹא שֶׁ דְּקָא עֲבִיד –
 67 שֶׁהוּא מְקִיִּים בּוֹזֵה מִצְוָה שֶׁל נִתְּנָת הַדָּם, אֲבָל הֵתָם לֹא עֲבִיד
 68 בַּמַּעֲשֶׂה זֶה מִצְוָה, וְאִינוּ אֵלָּא פּוֹרַשׁ מִלְּאִיסוֹר עַל יְדֵי עֵשִׂיתֵי אִיסוֹר
 69 אַחֵר, הֵתָם נִמְי – אֲכַן יִתְּנָן שְׁנֵה הוּא יִסְבּוֹר שֶׁלֹּא יֵרֵד, כְּדִי שֶׁלֹּא
 70 יַעֲבוֹר אִיסוֹר בְּקוֹם עֵשָׂה. וְאִי נִמְי אִפְשָׁר לְדַחּוֹת לְהִיפֵךְ, שֶׁעַד כָּאֵן
 71 לֹא קָאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ הֵתָם בַּתְּעַרְבוֹת דֵּם שֶׁהִמְעִשָּׂה שֶׁהוּא בִּשְׂבֹזָה וְאֵל
 72 תַּעֲשֶׂה עֲדִיף, אֱלֹא בִּאִפּוֹן

עירובין דף ק עמוד ב תלמוד בבלי המבואר "שפה ברורה – עוז והדר" (ליום ראשון) קלג

תירוצ רביעי: ואיבעית אימא הא והא דסיים מסאניה, ולא קשיא, **הא** – הברייתא האוסרת, דאית ליה עוקצי – שיש בתחתית המנעל מסמרים כפופים, והעשבים נתפסים בהם ונתלשים. **הא** – הברייתא המתירה, דלית ליה עוקצי – שאין מסמרים אלו.

תירוצ חמישי: ואיבעית אימא, הא והא דאית ליה עוקצי, **הא** – הברייתא האוסרת, דאית ליה שרקא – שהעשבים ארוכים כפתילה, ועל ידי כך נתפסים ברגליו ונתלשים. **הא** – הברייתא המתירה, דלית ליה שרקא – שאינם ארוכים.

הגמרא מסיקה ההלכה בזה: והאידיגא – ובזמננו, דקיימא לן – שמקובל בידנו לפסוק פרי שמעון (שבת כב) שדבר שאין מתכוין, מותר, בולקו שרי – מותר לילך על גבי עשבים בכל האופנים, אף באלו שיש חשש שיתלשו, שהרי אינו מתכוין לתולשם.

הגמרא מביאה דין נוסף שנלמד מהפסוק 'ואף ברגלים חוטא': ואמר רמי בר חמא אמר רב אסי, אסור לאדם שיכופף (יכריח) אשתו לדבר מצוה – לתשמיש, שנאמר (משלי יט ב), 'גם בלא דעת נפש לא טוב, ואין ברגלים חוטא' – המאין באשתו ומכריחה לתשמיש שהוא ברגלים, חוטא הוא.

מימרא נוספת בענין זה: ואמר רבי יהושע בן לוי, כל הכופה (המכריח) את אשתו לדבר מצוה – לתשמיש, תונון לו – יהיו לו בנים שאין מהונגין – רשעים. אמר רב אימא בר חיננא, מאי קראה – מהו הפסוק שנרמז בו עונש זה, שנאמר בתחילת הפסוק הנזכר, 'גם בלא דעת נפש לא טוב', כלומר, לא טובים הנפשות הנולדים ממעשה שבלא דעת ורצון האשה, שכפאה לדבר מצוה. תניא נמי הכי כדברי רב איקא. מה שנאמר בפסוק 'גם בלא דעת נפש לא טוב', זה הכופה אשתו לדבר מצוה. ומה שנאמר בהמשך הפסוק 'ואין ברגלים חוטא', זה הכופל ושונה – ושב ובוועל שנית, שחוטא שמתריח אשתו.

מקשה הגמרא: איני – האם כך הוא, והאמר רבא, הרוצה לעשות כל בניו זכרים, יבעול ושנה, שעל ידי שאשתו תתאה מחמת בעילה ראשונה, היא תזרע תחילה בבעילה שניה, שכשהאשה מזרעת תחילה יולדת זכר. מתרצת הגמרא: לא קשיא, כאן – דברי רבא שדבר ראוי הוא לבעול ולשנות, כשעושה לזרע ורצון אשתו. כאן – דברי הברייתא שחטא הוא, כשעושה שלא לזרע אשתו.

הגמרא מביאה הנהגה המביאה לבנים מהונגים: אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן, כל אשה שתוכעת בעלה לדבר מצוה, שמתאה למצוה להביא בנים, תונון לה – זוכה שיהיו לה בנים שאפילו פדויו של משה לא היו כמותן.

הגמרא מבארת מה מעלת בנים אלו יותר מדורו של משה: דאילו פדויו של משה בתיב (דברים יא), שאמר משה לישראל 'הבו לכם אנשים חקמים ונבונים וידעיים לשבטיכם' – בחרו מכל שבט אנשים למנותם דינים בעלי שלש מעלות אלו, א. חכמים, ב. נבונים, ג. שמכנים דבר מתוך דבר, ג. ידועים, מוכרים לכם כהוגנים לשופטים. ולבסוף בתיב (שם יט), ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חקמים וידעיים, הרי שמצא רק בעלי שתי מעלות, חכמים וידועים, ואילו נבונים לא אשכח – לא מצא. ואילו נבי לאח בתיב (בראשית לט טו), ותצא לאח לקראתו ותאמר אלי תבוא בי שכר שכרתוך, שיצאה לקראת יעקב ותבעה אותו לדבר מצוה. ומצינו שמביאה זו נולד יששכר שמכניו היו נבונים, דכתיב (דברי הימים א יב לא) 'מכני יששכר וידעי כינה לעתים לזרע מה יעשה ישראל, ראשיהם מאתים וכל אחיהם על פיהם', כלומר שמיששכר היו בעלי בינה מה שלא היו בשאר שבטים.

הגמרא מבררת האם אכן ראוי לאשה לתבוע בעלה לדבר מצוה, מקשה הגמרא: איני – האם כך הוא שמעלה היא לאשה שתוכעת בעלה, והאמר רב יצחק בר אבדימי, עשר קללות נתקללה תנה, דכתיב (בראשית ג טו), אל האשה אמר ה' הריה ארבה עצבונך והרבה בעצב תלדי בנים ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך, מבארת הגמרא לשונות הקללה שבפסוק זה, 'הרבה ארבה' אלו שני מפי דמים שבהם צער לאשה, אחת דם נדה ואחת דם בתולים. 'עצבונך'

המשך בעמוד מה

דלא קא עביד איסורא – שבוה שנמנע מלתת ארבע מתנות לקרבן המחויב בהם, אינו עושה איסור, ואיסור בל תגרע ועקירת העשה של נתינת הדם נעשים מאליהם, אבל הקא ביושב על האילן דקא עביד איסורא אף בלא מעשה נוסף, שבישיבתו שם משתמש במחובר, הכי נמי – אכן יתכן שבוה גם הוא יסבור דידר.

הגמרא מביאה סתירה נוספת בדין השתמשות באילן: תני קדא – בברייתא אחת שנינו, אחר – [בין] אילן לת, ואחר – [ובין] אילן גבש שאין בו לחלוחית, שכבר אינו יונק מהקרקע, אין עולים בו בשבת. ותניא אידך – ואילו באחרת שנינו, פמה דברים אמורים שאין עולים באילן, בלח, אבל גבש מותר, שאינו נחשב כמחובר ולא גזרו בו. מתרצת הגמרא: אמר רב יהודה, לא קשיא, כאן – הברייתא האוסרת, באילן שגזעו מחליף – שעל אף יבשותו עדיין יש בו לחלוחית, ויש בכוחו לשוב ולצמות, ונחשב כאילן לח ואסור. כאן – הברייתא המתירה, בשאין גזעו מחליף – שיבש לגמרי. הגמרא דוחה תירוצ זה: כשגזעו מחליף, גבש קרית ליה – וכי יבש אתה קורא לו, והרי אם בכוחו להתחדש ולחזור ולצמוח הרי לח הוא, ואם כן לא יתכן לומר 'יבש' שבברייתא בשגזעו מחליף.

מתרצת הגמרא באחר: אלא לא קשיא, כאן – הברייתא המתירה, בימות החמה שאז שאר האילנות מוציאים עלים, ואילן זה שאינו מוציא עלים, ניכר לכל שיבש, ואין חשש מראית עין שיטעו להתיר באילן לת. כאן – הברייתא האוסרת, בימות הגשמים, שאז גם שאר האילנות בלא עלים, ואינו ניכר בין לח ליבש וכולם נדמים כיבשים, ויש חשש מראית העין. מקשה הגמרא על תירוצ זה: והרי אף בימות החמה, הא נתייב פירי – הרי על ידי עלייתו וירידתו באילן נושרים פירות הנמצאים בו משנה שעברה, ואף שיבש הוא ואין בו משום תלישה, עדיין יש לאסור, שמפני גובהו ניכר לרואים שמשייר פירות, ושמן יבואו לתלוש אף מאילן לת. מתרצת הגמרא: ברייתא זו שאינה חוששת לכך, מדברת בפליקא פירי – שאין פירות באילן.

מקשה הגמרא: והא קא נתייב קניסי – והרי אף כשאין בו פירות, נושרים ממנו קיסמים כשעולה בו, ומשום כך יש לאסור. מתרצת הגמרא: ברייתא זו מדברת בגדודא – גזע אילן שנשרו כל ענפיו, ואין נושר ממנו כלום. שואלת הגמרא: איני – האם כך הוא שמתרשם להשתמש בגדודא, והא רב איקלע – [הודמן] לאפסקיא – [שם מקום] ואמר בגדודא. מתרצת הגמרא: אכן מותר לעלות בגדודא, ורב שאסר לבני אפסטיא, לא מעיקר הדין אסר, אלא בקעה מצא ונדר בה נדר, כלומר, ראה אותם שאינם בני תורה ואינם יודעים להזהר, כבקעה שהיא פרוצה ללא שומר, ויבואו להתיר אף בשאר אילנות. ועל כן גדר להם לאסור אף בגדודא.

הגמרא מביאה דין נוסף שאסרו משום תלישה בשבת: אמר רמי בר אבא אמר רב אסי, אסור לאדם שיהלך על גבי עשבים בשבת, שמא יתלשם ברגליו, משום שנאמר (משלי יט ב), 'ואין ברגלים חוטא' – הממחר ברגלים חוטא: שפעמים שבהליכה בלבד נקרא חוטא, כגון זה שבהליכתו תולש עשבים בשבת.

הגמרא מביאה סתירה ברייתות בדין זה: תני קדא – בברייתא אחת שנינו, מותר לילך על גבי עשבים בשבת, ותניא אידך – ואילו באחרת שנינו, אסור לילך על גבי עשבים בשבת, משום שתולש עשבים בהליכתו. מתרצת הגמרא: לא קשיא, הא – הברייתא האוסרת, בלחים, שתולשם בהליכתו. הא – הברייתא המתירה, בגבשים, שנחשבים כתלושים ועומדים.

תירוצ נוסף: ואי בעית אימא – ואם תרצה תוכל ליישב סתירת הברייתות כך, הא והא – בין הברייתא האוסרת ובין המתירה בלחים, ולא קשיא, כאן – בברייתא האוסרת, בימות החמה שיש אז זרע בגיבעולים ומשירים בהליכתו. כאן – בברייתא המתירה, בימות הגשמים שאין זרע בגיבעולים.

תירוצ שלישי: ואיבעית אימא הא והא בימות החמה, ולא קשיא, הא – הברייתא המתירה, דסיים מסאניה – כשנעול במנעלים, ואין העשבים נתלשים בהליכתו. הא – הברייתא האוסרת, דלא סיים מסאניה, שאז נתפסים העשבים בין אצבעותיו ונתלשים בהליכתו.

לְבַעֲלָה – שהוא למעלה בשעת תשמיש.
שואלת הגמרא: וְאִידָךְ – והאחר ו-רב דימי, מדוע לא מנה שלשה
אלו. משיבה הגמרא: משום שסובר דהני ו-אלו שָׁבָה הוּא לֹא ולא
קללות. שמה שמגדלת שיער, אינו אלא כששערה סתור, אבל
כשהוא קלוע נוי הוא לה. ומה שיושבת ומשתנת, דרך צניעות הוא
ואין בזה טורח. ובה שנעשית כר לבעלה, נוח הוא לה שטירחתו
מרובה מטירחתה.
הגמרא מביאה ראייה ששבה הוא במה שיושבת ומשתנת: דְּאָמַר
רַבִּי חֵיִיא, מָאִי דְּתָרִיב (איוב לה יא) 'מִלְּפָנוּ מִבְּהֻמֹּת אֶרֶץ וּמַעוֹף
הַשָּׁמַיִם יִחְכְּמֵנוּ', כלומר, למדנו הבורא הנהגות טובות, על ידי
חכמה שנתן בבעלי חיים להתנהג בהם, ואנו נחכים מהם. ומפרש
לא לו בעלי חיים התכוין הכתוב, 'מִלְּפָנוּ מִבְּהֻמֹּת', זו פִּרְדָּה
ו-פרידה) שְׂבוֹרֶעַת וּמִשְׁתַּנֶּת מִם בדרך צניעות. 'מַעוֹף הַשָּׁמַיִם
יִחְכְּמֵנוּ', זה תִּרְנוּל שְׁמַפִּיִּים בדברי חיבה לפני תשמיש וְרַק אַחַר
כֶּךָ בּוֹעֵל.
מימרא נוספת בענין זה: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, אֵילָמָל לֹא נִתְּנָה תוֹרָה
הֵינּוּ לְמִדִּין צְנִיעוּת מִחֻתּוֹל, שאינו מטיל צואתו בפני אדם, ומכסה
אותה. ולהתרחק מְגוֹל מְגוֹלָה, שאוגרת מאכלה בקיץ, ובחורף יש
לה כל צורכה ואין אחת גזולת מחבירתה לצורך מאכלה.
ולהתרחק מן הַעֲרִיּוֹת מִיּוֹנֶה, שאין הזכר נזקק אלא לבת וזוג,
הזקוקה אינה מקבלת עליה אלא זכר המיוחד לה. וְדָרָךְ אֶרֶץ
ו-הנהגת תשמיש מִתְרַנְּוֹל, שְׁמַפִּיִּים בדברי חיבה וְרַק אַחַר כֶּךָ
בּוֹעֵל.
מבררת הגמרא: וּמָאִי – במה מְפִיִּים לה. מבארת הגמרא: אָמַר רַב
יְהוּדָה אָמַר רַב, הוֹלֵךְ סָבִיב הַתְרַנְּוֹלוֹת וּפּוֹרֵשׁ כִּנְפֵּיו, וְהָכִי קָאָמַר לֵה
– ובוה מראה שכאילו כך אמר לה, וְכִינָנָא לִיךְ וְכִינָנָא לִיךְ עַד
כְּרַעֲיָךְ – אקנה לך מלבוש ארוך המכסה רגליך. לְבָתָהּ הָכִי – לאחר
שבועל נמנעו וכופף ראשו כנגדה, לאות התנצלות על שאינו
יכול לקיים הבטחתו, ונשבע וּמָאִר לֵה, לִישְׁמַמְתִּיה לְכַרְבְּלָתִיה
דְּהוּאָה תִּרְנְוֹלָא – מקל עצמו שתשטמט ותיפול הכרבולת
שבראשי, אִי אֵית לִיה וְכִינָנָא לִיךְ – אם יש לי במה לקנות לך
מה שהבטחתיך ואיני קונה.

זֶה צִעַר גִּידוֹל בְּנִים שיש לאשה יותר מלאיש. 'וְהַרְנָה' זֶה צִעַר
הַעֲיֹבָד, שסתם עובדות חולות הן. 'בְּעֶצֶב תִּלְדִּי בְנִים' כְּמִשְׁמַעוֹ,
שמצטערת בלידה. 'וְאֵל אִישׁךָ תִּשְׁוָקֶתָךְ' מִלְּמַד שְׁהָאִשָּׁה מִשְׁוָקֶתָךְ
עַל בְּעִלָּה ו-מתאווה לתשמיש] בְּשִׁיעָה שִׁיזָא לְדָרָךְ, שאז מתאווה לו
יותר. 'וְהוּא יִמְשַׁל בָּךְ' מִלְּמַד שְׁהָאִשָּׁה תוֹכַעַת לתשמיש בְּלֵב,
ומתביישת לתבוע בפה, וְהָאִישׁ תוֹכַעַת בִּפֶּה, ובוה הוא מושל בה,
שהכל תלוי ברצונו ותאוותו ולא בה. מוסיף רב יצחק בר אבדימי,
שאף שדבר זה נמנה בין הקללות שנתקללה חוה, מכל מקום זו
ו-מה שמתביישת לתבוע] הוּא מְדָה טוֹבָה בְּנָשִׁים. מעתה מקשה
הגמרא, אם כן שמדה טובה היא, איך אמר רבי יוחנן שהתובעת
לתשמיש זוכה לשכר.
מתרצת הגמרא: כִּי קָאָמַרְנָן – מה שאמר רב יוחנן שזוכה לשכר,
אינו כשתובעת בפה, אלא דְּמִרְצִיָא אֶרְצוּיָ קָמִיה – שמראה לפני
בעלה דברי רציני וחיבה ומבין שמתאווה היא לתשמיש.
הגמרא דנה במנין העשרה קללות. שואלת הגמרא: הֲנִי שָׁבַע הוּוֹן
– והרי אלו הקללות שנמנו אינן אלא שבע, ורב יצחק אמר 'עשר
קללות נתקללה חוה'. משיבה הגמרא: כִּי אָתָּא רַב דִּימִי מארץ
ישראל לבבל אָמַר, יש עוד שלש קללות שנתקללה, ואלו הם, א.
עֲטוּפָה בראשה כְּפֶאֱבֵל, שמתביישת לצאת בשיער מגולה. ב.
וּמְנוּדָה ו-מפורשת] מְגַל אֶדָם שאינו בעלה, כמפורש להלן. ג.
וְחִבּוּשָׁה בְּבֵית הָאֶסְרוּיָ, שאין דרכה לצאת לחוץ, כמו שנאמר
(תהלים מה ד), 'כֹּל כְּבוֹדָהּ בַּת מֶלֶךְ פִּנְיָהּ'.
מבררת הגמרא: מָאִי מְנוּדָה מְגַל אֶדָם – במה היא מרוחקת משאר
אנשים יותר משהאיש מרוחק מהנשים. אֵילִימָא – אם נאמר מִשּׁוּם
דְּאֶסְרִי לֵה יִיחּוּד עִם אִישׁ, הרי אֵיחּוּ נִמְי אֶסְרִי לֵיה יִיחּוּד – גם לאיש
אסור להתייחד עם אשה, ואם כן אין האשה מרוחקת בזה יותר
מהאיש. מבארת הגמרא: אֵלָא בכך מרוחקת היא יותר, דְּאֶסְרִיא
לְכִי תִרִי – להינשא לשני אנשים, שאחר שנישאה לאיש שוב
אסורה היא לכל, אבל האיש נושא הרבה נשים.
הברייתא מונה שלש קללות נוספות: בְּמִתְנִיתָא תָנָא – בברייתא
שנינו שנתקללה במה שִׁמְנְדִלְתָּ שְׁעָרָ לְלִילִית – שד, וכן שִׁינְשַׁבְתָּ
וּמִשְׁתַּנֶּת מִם בְּבִהְמָה – כפרידה שכורעת ומשתנת, וכן שְׁנַעֲשִׂית כִּר